

princecel «Bogoslovni vestnik» (III, 149—169). Sistematični graditelj bodoče stavbe naše starejše književne zgodovine je takoj uvidel, da mora najprej na stávbíšču podreti razne fantastične zgradbe dobro mislečih, a za tako delo popolnoma nesposobnih diletantov in odstraniti mnogo nepotrebne in neporabnega gradiva, ki so ga navlekli. Kidričevi članki se mestoma čítajo kakor prave humoreske: samo smeje se človek, ko gleda, kako so razni ljudje drug drugega prepisovali in učeno modrovali o knjigah, ki jih niso nikdar imeli v rokah, ker sploh ne eksistirajo, niso slovenske ali pa obsegajo vse kaj drugega. Iz slovenske bibliografije bo na ta način sicer izginilo nekaj naslovov, toda ta primanjkljaj je bogato odtehtan z novimi, doslej neznanimi tiski slovenskih protestantov in s solidnostjo temeljev bodoče zgradbe naše starejše slovstvene zgodovine.

Vebrov članek «o razmerju med besednim in stvarnim doživljajem» bo v enaki meri zanimal ne le filozofe in filologe, ampak sploh vse one naše izobražence, ki s pisano ali tiskano besedo izkušajo podajati drugim svoje misli in o načinu tega podajanja razmišljajo. Med drobižem se nahaja notica o proslavi petdesetletnega znanstvenega delovanja poliskega slavista J. Baudouina de Courtenay, ki si je stekel velike zasluge za raziskavo slovenskih narečij, posebno zapadnih, n. pr. rezijanskega. Skrbno sestavljena bibliografija, ki jo je priredil J. Slesinger, prinaša vsa «Slovenica», ki so na polju jezikoslovja, slovstva in zgodovine izšla v dobi od julija 1920. do konca leta 1921.

«Časopis», ustanovljen v natežjih dneh sredi grozot svetovne vojne, nastopa svoj IV. letnik. Ob stran mu bo stopil «Zbornik znanstvenih razprav», ki ga izdaja «Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani». Oba sta — poleg drugih publikacij, ki jih izdajajo ljubljanski vsučiliški profesorji — dokaz, da se ljubljanska univerza zaveda svojih pravih nalog in dolžnosti. V koliki meri jih lahko vrši, pa je odvisno od umevanja tega dela in od podpore, ki jo zanje dobiva v širših vrstah našega kulturnega občinstva. J. A. G.

Kronika.

Drama. Veličasten in drzen poizkus Hudožestvenikov, pokazati na odru v posameznih prostih slikah enega najsilnejših romanov, kar jih je ustvaril duh na zemlji, Dostojevskega «Brate Karamazove», je očitvidno vzpodbodel upravo naše drame in ji navdahnil pogumno in precej predrzno misel, preizkusiti se tudi na našem odru s tem nadčloveškim oblikovalcem duš in usod. Res, Dostojevskega romani malone vsévprek naravnost izzivajo vprizoritev in akcijo na odru; kakor je pisatelj v nekaterih delih svojih povesti težak in neokreten v svoji široko razpredeni nevprizorljivi epičnosti, tako je v drugih delih kratek, koncizen in vihari v njih najelementarnejša dramatičnost, ki skoro kriči po odru. Vendar pa je ta dvojnost konstitucije — ki je naposled svojstvo vsakega epičnega dela — naraven vzrok, da najboljša vprizoritev, najscijajnejša interpretacija in kreacija oseb ne more do dna izčrpati notranjega bogastva kakoga epičnega dela, iz enostavnega vzroka, ker je tehnika romana bistveno različna od tehnike drame in ker nastopajoče osebe in njih značaji žive in se razvijajo v drami po drugih zakonih nego v povesti. Zato mora vsaka taka vprizoritev raztrgati delo na dvoje: kar pride na oder, je samo torso, včasih celo šibkejši del in zavoljo tega v nevarnosti, da ne uspe. No, pri Dostojevskem seveda take nevarnosti ni.

Vzlic temu je bil človek, ki pozna notranji ustroj in umetniške kvalitete našega ansambla, dvakrat v bojazni, ko so mu časopisi razodeli, da se pripravlja vprizoritev «Idijota». Idijot — to je eno najbolj harmonično zlitih umetnin Dostojevskega. Misterij dobrote in srca! Kakor z gloriole ovenčan, hodi ta svetniški «idijot» po zemlji s svojim epileptičnim telesom med umazanostjo, podlostjo, strastmi in razvratnostmi in od njegovega zagonetnega smehljava lije nekaj neizrekljivega... Ali ni ta lik kakor ustvarjen za danes, v uteho nam vsem, ki smo izgubili vero v človeško dobroto? Zato se je človek po pravici bal ne samo za interprete posameznih oseb, ki se s svojimi čustvi in strastmi vzganjajo visoko nad povprečnost in vsakdanjost, namreč tudi za prireditelja, ali ni morda s svojo odersko operacijo preobčutno ranil dela v njegovem osrčju, razrušil enotnosti s prekričečimi vrzelmi. To se ni zgodilo in Putjataova prireditev, ki je v prvotni zasnovi trajala sicer nad štiri ure, je v svojih desetih slikah pokazala poglobitve in najmarkantnejše epizode, ki so važne za potek dejanja; delo čitalčevo je bilo po možnosti skrčeno. Učinek romana je bil za naše razmere nekaj neobičajnega, svojevrstnega in tudi za večino literarno neorientiranega občinstva naravnost porazen. Temu je — ne da bi hotel delati komu krivico — v prvi vrsti vzrok on sam, Dostojevskij! Sugestiji njegove besede ni mogoče odoleti. Besede tega čudodelnika so kakor vitrihi, ki odpirajo stokrat zaklenjena srca, kakor zagoneten čuden žar, ki jih pali in greje, kakor burja, ki jih stresa in pretresa! Zato, menim, bi učinkovale tudi v ustih najpreprostejšega človeka, ki nima niti pojma o pravilni deklamaciji, izgovarjavi in drugih takih rečeh. Vendar pa — moja naloga ni, kratiti igralcem zaslug, ki jim gredo. Storili so mnogo, več nego kdajkoli, pokazali so, da zmorejo veliko, ako se resnično ogrejejo za stvar. Razentega se jim je poznala večša dirigentska roka režiserja Putjata, ki je naravnost mojstrsko skomponiral nekatere slike, zlasti veliki prizor pri Nastaziji Filipovni. O tisti harmonični zaokroženosti ob enakovredni udeležbi vseh soigralcev, ki bi bila za to delo umetniško zlasti potrebna, žal, ni mogoče govoriti: predstava je nudila več in manj izdelane tipe ter celo dvoje troje ne docela pravilno pojmovanih oseb. Nad celoto pa je bil vendar kakor z ogromnimi krili razpet silni genij: Dostojevskij.

Kdor hoče igrati Dostojevskega, se mora zavedati, da ne igra povprečnega človeka z ulice in tudi ne figur in klišejev — iz literature. Zato mora temeljito pozabiti vse tiste svoje «vrline», ki so mu pri nekaterih stvareh potrebne, kakor so rutina, deklamatoričen patos, koturn, študirana, rafinirana gesta... Čim enostavnejši in preprostejši je igralec, tem boljši in učinkovitejši je. V tem pogledu je odnesel prvenstvo Rogozov Idijot. Bil je spontan in doživljen; brez pretiravanja v govoru in kretnji, ne olepšavajoč svojo lepoto, preprostoresničen v najkritičnejših situacijah, genljivo neroden in iskreno nezavedno dober, z zlatim smehljavem svoje srčne otroškosti na ustih. To je najvišje, umetniško najpopolnejše, kar je doslej podal Rogoz, ta umetnik z veliko in lepo bodočnostjo. Tudi Putjata je segel svojemu Rogožinu do dna. Umetniško snovanje tega oblikovatelja se sicer bistveno razlikuje od ustvarjanja Rogozovega. Dočim zgrabi Rogoz figuro kot celoto, se mi vidi Putjata v prvi vrsti analitik, ki secira svoj lik, ga razčlenka in študira v posameznostih. Vendar pa je jakost doživljanja v njem tako močna, da ne postavlja na oder polovičnih, neharmoničnih figur. Ta njegov Rogožin je sicer v nekaterih prizorih nemara precej umstveno skombiniran, a elementarnost njegove duše je vsa prvinska in doživljena. To je temna nerešljiva duša, ki se izživlja v vulkanskih požarih svojih nebrzdanih strasti, se v divjem zanosu opaja od svoje lastne brezkrainosti luči in teme,

nagonsko sledeč svojemu edinemu zvanju, ki leži kakor črn hrib na pragu v očiščevalnico: Zločinu. — Prizor med knezom Miškinom in Rogožinom, ko zamenjata svoja križa, ter sklepna scena — to dvoje spada med najdragocenejše, kar sem kdaj videl na deskah našega odra. — Kot gost je v vlogi Nastazje Filipovne nastopila Nablocka. Zenske Dostojevskega so izvečine še zagonetnejše nego njegove moške osebe. Ta Nastazja Filipovna, sorodnica Sonji iz «Zločina in kazni», je ena tistih lepih ženskih duš, ki jih je oskrunila in pomandrala brutalnost življenja. Ponosna do brezumnosti, je zmožna brezmejnne ljubezni in žrtvovanja. Pogoditi in prirodno oblikovati vse najtanjše prelivanje tonov in barv, kapric in razpoloženj, s katerimi razpolaga čopič Dostojevskega pri slikanju te ženske, mora biti igralki vrlo težko. Te tone in nijanse je Nablocka vsaj deloma izrabila. Njene odlične zmožnosti so zrastle posebno v peti sliki. Prizor z gorečimi tisočaki je bil igralsko in režijsko naravnost mojstrski. — Generalico Jelizaveto Prokofjevno je podala Rogozova s tako nenavadno toplino in iskrenostjo, kakor se ji še ni posrečila doslej nobena vloga. Naj bi nadaljevala v tem žanru, kjer bo brezdvomno dosegla še lepih uspehov. Kreacija njene hčere Aglaje Šaričevi ni povsem oživela. Zlasti v sliki «Na zeleni klopi» je podala svojo dekliško ranjeno samoljubje in zaljubljeno razdvojenost s takšno malomarno površnostjo, kakršne nismo vajeni pri tej umetnici. Morala bi črpati globlje, zajemati iz celega. Tudi drugi dve njeni sestri sta bili premalo plastični. Izrazit je bil Ganja Železnikov (tudi poznejši Gregorinov), posebno pa je opozoril nase — ne samo s svojo masko — Cesarjev Ferdiščenko. Ločnikov Lebedev je na odru močno prikrajšan, zato tudi njegov značaj ni prišel do tistega razumevanja kakor v romanu. Gorjupova pa je svojega Koljo pogodila v tonu in kretnji. Manjše vloge Tockega, Pticina, služkinje Katje, mladega človeka, poročnika Kellerja imajo na odru premalo akcije, da bi stopile izven šablone, deloma pa so njih tolmači po svoji igralski brezpomembnosti sploh rušili celoten okvir. Pečkov general Ivogin sicer ni imel na sebi izvirnih črt, a je bil igralsko še dokaj dostojen. Terčičev general Jpančin pa je svoje dostojanstvo preveč odeval v neko monotono deklamacijo. Ko bi bilo možno še navedene manjše vloge zasesti z uporabljivejšimi močmi, bi se vsa predstava tudi v podrobnosti lahko zlila v neko harmonično celoto, ki bi utegnila služiti naravnost za vzor dobre predstave na našem odru.

Če sem imenoval Dostojevskega «Idijota» misterij dobrote, bi Büchnerjevega «Vojička» lahko nazval misterij groze. Genijalni nemški študent Büchner, ki mu je bilo ob njegovi smrti menda šele nekaj nad dvajset let, je v tragičnogroteskni figuri tega soldata Vojička oblikoval splešeno vest svojega časa, zbičano od krutih sleparjev, doktrinarnih brezsrčnežev, dobrodušnih norcev in domišljavih bedakov, frfotajočo semintja, dokler ne utone v morju svojega obupa in groze. Nič zato, če kakšen literaren pismouk, ki se križa pred tako zvanimi «Kraftgenii» in se z naduto vsegavednostjo roga tako imenovanemu Sturmu in Drangu, ki se od vekov v veke ponavlja v vseh svetovnih literaturah, na glasen način v gledališču izreka upravi radi vprizoritve te groteske svojo nezaupnico — delo živi in je danes — v dobi, ki je v premnogih svojih tendencah in nagnjenjih slična dobi pred sto leti — nemara bolj sveže in aktualno nego je bilo ob svojem rojstvu. Dovršena ta drama ni, to je res; osnutek je, skica, drugi ali tretji napis. Tudi mladostnih hib je še mnogo v nji, zlasti v prvem delu, kjer je obilje domislekov avtorja zavajalo od tega, da bi jih ekonomsko gradil in uporabljal. Toda centralna oseba je slikana s tako sigurnostjo in doslednostjo, da stoji pred nami kakor lita iz celega. To je pšica,

ki, sprožena z loka, završi kvišku do svoje višine, hipoma strmo omahne in se zapiči v tla. Tako zanesljivo in verno ume črtati samo močan umetniški instinkt. Ako patološki značaj *Vojičkov* ni še izdelan v vseh detajlih in ako vzbuja kdaj domnevo, da ga je avtor nekoliko nasilno gnetel, je temu po mojem mnenju kriva smrt, ki je iztrgala mlademu pisatelju papirje iz rok. Kar pa je ostavil, priča, da je bil Büchner v rodu z velikimi dramatikami vseh časov in bi — ako bi živel — vtisnil nemškemu slovstvu neizbrisen pečat svoje osebnosti.

Vprizoritev pomeni v našem letošnjem repertoarju eno najlepših in najuspelejših predstav; kot celota, izdelana ne samo v glavnih, marveč tudi v manjših vlogah, pa je brez dvoma doslej najboljša. Šestova režija se je zlasti scenično odlikovala to pot kakor še nikoli. To je cela niz majhnih petminutnih slik, ki beže mimo gledalca kakor v panorami, drapirane z najoriginalnejšo, a povsem neiskano in adekvatno scenerijo.

Vojička je podal Rogoz. Kakor pri knezu *Miškinu*, je izkušal tudi *Vojička* oblikovati s čim najmanj sredstvi, z najpreprostejšo enostavnostjo, brez vsakršne rafiniranosti, ni pretiraval in podčrtaval ne v kretnji, ne v besedi, dasi bi bil dostikrat na mestu ostrejši akcent. *Vojiček* ni knez *Miškin*, v mnogih ozirih je bližji Rogožinu. Zato bi ga bilo treba opremiti in izdelati v bogatejših barvah; potem bi bil še učinkovitejši in manj monoton. V celoti pa mu ni odrekati mestoma izrednih umetniških kvalitét; bil je stvaritev, vredna Rogoza. Naravnost sijajne, nepozabne like pa so oblikovali *Lipah* (doktor), *Gregorin* (oklicevalec) in *Kralj* (norec). Te tri demonično groteskne figure so bile poleg *Danilovega žida* visoko nadpovprečne tvorbe. Tudi *Marija* (*Juvanova*) in *Andrej* (*Drenovec*) sta bila povsem umestna, *Peček* pa je morda nekoliko preveč poudarjal samo eno stran svojega stožnika. Prizori v zabavišču in v krčmi so režijsko dragoceni, a poglobitna zasluga režije je celotna harmonična izdelanost drame. Tako smo končno vendar doživeli vprizoritev igre brez «velikih» in «majhnih» vlog, ki bi izkušale uveljavljati in nadkrijevati samo posamezne nosilce teh vlog, marveč plemenito tekmovanje vseh sil in vseh sposobnosti, usmerjenih v en sam cilj: ustvariti celoto — umetnino. In to je najvažnejše: stopiti iz sebe in podrediti se celoti, pa če je treba en sam droben razgovor preliti v biser. Zato uspeh ni izostal; groza, ki je zaklenjena v tem *Vojičku*, je oživela kakor pošasten demon. Razlila se je preko časa in prostora, razmeknila kulise in se vtipala v srca gledalcem, izžarjajoča fluid, ki je proti koncu stopnjeval človeško čustvo do fizičnih bolečin...

«*Idijot*» in «*Vojiček*» sta v razdobju zadnjih treh mesecev izmed deseterice predstav umetniško najpomembnejša; najpomembnejša hkrati v vsem dosedanem letošnjem repertoarju. Vseh ostalih osem del je umetniško bodisi šibkejših, bodisi da so se ponovila iz prejšnjih let. Zato o teh v zvezi s prvima dvema ni mogoče govoriti.

Fran Albrecht.

Tavčarjeva številka. Da se oddoži spominu velikega pokojnika, posveti «*Ljubljanski Zvon*» svojo decembrsko številko izključno spominu dr. *Ivana Tavčarja*. Uredništvo lista je v to svrhu že stopilo v stike z raznimi politiki, publicisti, literarnimi historiki in juristi, nadalje z osebnimi znanci, vrstniki in prijatelji pokojnikovimi. Tema potem se vabijo tudi vsi drugi, ki jih je uredništvo prezrlo. Rokopisi naj se pošljejo uredništvu «*Ljubljanskega Zvona*» vsaj do začetka septembra t.l. Ako bi gradivo naraslo, izide namesto decembrske številke «*Ljubljanskega Zvona*» za božič posebna publikacija.

Urednikov dr. primatur 16. marca 1923.